

Бележки

¹Sennett, R. *Something in the city: the spectre of uselessness and the search for a place in the world.* – *Times Literary Supplement*, 22 September 1995, p. 13.

²Woollacott, M. *Bosses must learn to behave better again.* – *The Guardian*, 14 June 1997.

³Cable, V. *The World's New Fissures: Identities in Crisis.* London, Demos, 1996, pp. 20, 22.

⁴Melucci, Alb. *Challenging Codes: Collective Action in Information Age.* Cambridge University Press, 1996, p.150.

⁵Wright, G. H. von. *The crisis of social science and the withering away of the nation state.* – *Associations*, 1, 1997, pp. 49–52.

⁶Castoriadis, C. *Pouvoir, politique, autonomie.* – *Le monde morcelé*, Paris, Seuil, 1990, p. 124

Както може да се очаква, именно „етническите малцинства“ или по-общо малките и слаби етнически групи не са в състояние да поддържат независима държава според стандартите на ерата „свят на държавите“; като правило те са най-недвусмислено ентузиазирани относно обединяващата сила на над-държавните формирания. Оттам идва и несъгласуваността на претенциите за държавност, оспорвани от гледна точка на верността към институциите, чиято обявена, а също и предполагаема мисия е да ги ограничи и да ги анулира.

⁷Hobsbawm, E. *Some reflections on the break-up of Britain.* – *New Left Review*, 105, 1977.

⁸Castoriadis, C. *La crise des sociétés occidentales.* – In: *La montée de l'insignifiance*, Paris, Seuil, 1966, pp. 14–15.

⁹Вж. *Sept pièces du puzzle néolibéral: la quatrième guerre mondiale a commencé.* – *Le monde diplomatique*, August 1977, pp. 4–5.

¹⁰Passat, R. *Ces promesses des technologies de l'immatériel.* – *Le monde diplomatique*, July 1997, p. 26.

¹¹Fitoussi, J.-P. *Europe: la commencement d'une aventure.* – *Le Monde*, 29 August 1997.

¹²Offe, Cl. *Modernity and the State: East, West*, Cambridge, Polity Press, 1996, pp. vii, IX, 37.

¹³Keegan, V. *Highway robbery by super-rich.* – *The Guardian*, 22 July 1996.

¹⁴Цитатът е по Balls, Gr., M. Jenkins. *Too much for them, not enough for us.* – *Independent on Sunday*, 21 July 1996.

¹⁵Капуściński, R. *Lapidarium III*, Warsaw, 1996.

ГЛАВА 4 ТУРИСТИ И СКИТНИЦИ

В днешно време ние всички сме в движение.

Мнозинството от нас променят мястото си – преместваме жилището си и пътуваме от места или до места, където нямаме жилище. Някои от нас няма защо да излизат навън, за да пътуват: можем да се метнем, или да доприпкаме, или да прехвъркнем в компютърната мрежа, оплитайки се в нея и общувайки чрез съобщения на компютърния екран, изпратени от другия край на земното кълбо. И повечето от нас са в движение, дори ако физически, телесно, стоят на едно място. Например когато, както имаме навика, сме се разположили в нашите кресла и сменяме кабелните или сателитните канали на телевизията – скачайки от едно на друго чуждо място със скорост, много по-голяма от тази на свръхзвуковите самолети и космическите ракети, без никъде да се задържаеме достатъчно, за да бъдем нещо повече от посетители, за да се чувстваме „у дома си“.

В света, който обитаваме, разстоянията нямат голямо значение. Понякога изглежда така, сякаш те съществуват единствено за да бъдат анулирани; сякаш пространството не е нищо друго, освен постоянна покана, с която не трябва да се съобразяваме, а да я отхвърлим и откажем. Пространството е престанало да бъде препятствие – необходима е част от секундата, за да го завладеем.

Няма вече никакви „естествени граници“, нито има ясно определени места, които заемаме. Където и да се намираме в момента, не можем нищо да направим, защото знаем, че бихме могли да бъдем някъде другаде. Ето защо има все по-малко и по-малко причини да стоим на определено място (и следователно често се чувстваме принудени да намерим – да си из-

мислим – такива причини). Остроумната поговорка на Паскал се е превърнала във вярно пророчество: наистина живеем в странен кръг, чийто център е навсякъде, а окръжността – никъде (или кой знае, може би ще се появи при следващата обиколка?).

Така поне духовно всички сме пътешественици. Или както Майкъл Бенедикт казва: „Самият смисъл на географската местност във всичките ѝ мащаби започва да се поставя под въпрос. Ние ставаме номади – които обаче са винаги във връзка.“¹

Но ние сме в движение също в друг, по-дълбок смисъл, независимо дали наистина поемаме пътищата или прескачаме от канал на канал в телевизионната програма, дали искаме това или го ненавиждаме.

Представата за „състоянието на покой“, за неподвижността има смисъл само в свят, който все още е стабилен или може да бъде взет за такъв – в място със солидни стени, фиксирани маршрути и достатъчно устойчиви пътепоказатели, та да имат време да се изхаят. Никой не може да „стои, без да мръдне“ в движещи се пясъци. Нито пък някой може да стои неподвижен в този наш късномодерен или постмодерен свят – свят, чиито пътни знаци са постоянно на колела и са ни познати с дразнеция си навик да изчезват от погледа, преди техните указания да бъдат прочетени изцяло и взети предвид. Професор Рикардо Петрела от Католическия университет на Лувен неотдавна накратко каза всичко това много добре: „Глобализацията дърпа икономиките към производство на мимолетното, бързо изчезващото, нестабилното (чрез масивно и всеобщо съкращаване на живота на продуктите и услугите, чрез временни, почасови и непостоянни работни места).“²

За да си пробият път през плътния и тъмен, хаотичен, „де-регулиран“ гъсталак на глобалната конкуренция и за да застанат в центъра на общественото внимание, стоките, услугите и сигналите трябва да предизвикват желанията, а за да постигат това, трябва да съблазняват вероятните си потребители и да отблъскват техните конкуренти. А щом веднъж вече са го постигнали, трябва да направят място, и то бързо, на други обекти на желанието, за да не би глобалното преследване на печалба и на още по-голяма печалба (прекръстено като

„икономически растеж“) да засече. Днешната индустрия е насочена все повече към производството на съблазни и привлекателни предмети. А в природата на привличането влиза изкушението и съблазънта, но... само докато те ни дават знаци от далечината, която наричаме бъдеще, тъй като съблазънта не може да надживее капитулацията на съблазнения – точно както желанието никога не надживява своето удовлетворение.

Няма никакъв финал за тази гонитба по-скоро на нови желания, отколкото на тяхното удовлетворяване. Самото понятие за „граница“ се нуждае от пространствени и времеви измерения. Резултатът от „вземането на очакваното за желано“ е вземането на желаното за очаквано. Щом всяко отлагане може по принцип да потъне в мимолетността, така че безкрайното многообразие от времеви събития може да бъде затворено във времетраенето на човешкия живот, и щом всяко разстояние, изглежда, може да бъде свито до съ-присъствие, така че никакъв мащаб за пространството да не е достатъчно голям за търсача на нови усещания, тогава какво би било възможното значение на думата „граница“? А без смисъла, без значещото значение няма измъкване от омагьосания кръг на изкушението и на желанието да се изпревари дори миг. Последниците и за високостоящите, и за низшепоставените са огромни – както убедително се изразява Джеръми Сийбрук:

Бедността не може да бъде „лекувана“, защото не е симптом за болест на капитализма. Точно обратното: тя е свидетелството за неговото крепко здраве, за неговия стимул към дори още по-голямо натрупване и за неговото старание... Дори най-богатите в света се оплакват – най-вече относно нещата, които трябва да предприемат... Дори най-привилегированите са принудени да преживяват вътре в себе си неотложността на стремежа още да се придобива...³

Да бъдеш потребител в потребителското общество

Нашето общество е потребителско.

Когато говорим за потребителското общество, имаме предвид нещо повече от тривиалното наблюдение, че всички членове на това общество потребяват; всички човешки същества са „потребявали“ от незапомнени времена. Това, което имаме предвид, е, че нашето общество е „потребителско“ в

същия дълбок и фундаментален смисъл, в който обществото на нашите предшественици, модерното общество в своя основополагащ етап, е трябвало да бъде „произвеждащо“. Този по-стар тип модерно общество е задължавало своите членове да бъдат главно производители и войници; начинът, по който това общество е оформяло своите членове, „нормата“, която е издигало пред очите им и ги е карало да следват, е била продиктувана от задължението да играят тези две роли. Нормата, която това общество е задавало на своите членове, е създавала способността и волята им да ги изпълняват. Но в своя сегашен късномодерен (Гидънс), втори модерен (Бек), сюрмодерен (Баландие) или постмодерен етап модерното общество не се нуждае от промишления труд на масата и от въоръжените армии; вместо това то се нуждае да ангажира способността на своите членове да потребяват. Начинът, по който сегашното общество формира своите членове, е продиктуван най-напред и преди всичко от задължението им да играят ролята на консуматори. Нормата, която нашето общество задава на своите членове, създава способността и волята им да я изпълняват.

Разбира се, разликата между живота в нашето общество и живота при непосредствените ни предшественици не е така радикална, както при изоставянето на една роля и заменянето ѝ с друга. В нито един от двата си етапа модерното общество не би могло да съществува, без да бъде потребявано произведеното от членовете му – естествено, членовете и на двете общества, ранномодерното и късномодерното, потребяват. Разликата между двата етапа на модерността е „само“ в ударението и в приоритета – но тази смяна на ударението създава огромната разлика във потенциално всеки аспект на обществото, културата и живота на индивида.

Различията са така дълбоки и разнообразни, че напълно оправдават определянето на нашето общество като общество от различен вид – потребителско общество. Потребителят в потребителското общество е съвсем различно създание от потребителите във всяко друго общество, колкото и да е близко или далечно. Ако философите, поетите и морализаторите сред нашите предшественици поставят въпроса, дали човек работи, за да живее, или живее, за да работи, дилемата, която в днешно време чуваме да се повтаря най-често, е дали на човек

му е необходимо да потребява, за да живее, или да живее, за да може да потребява. Сякаш все още сме способни и чувстваме необходимостта да отделим живеенето от потребяването.

Препоръчително е всички придобити навици да лежат върху раменете на този нов тип потребител точно както етически вдъхновените чувства на посвещението и на придобиването на богатство се очаква да лежат, както Макс Вебер повтаря след Бакстър, върху раменете на светеца-протестант: „като светъл плащ, който във всеки момент може да бъде захвърлен настрана“⁴.

А навиците са наистина постоянно, всекидневно, при първата възможност захвърляни настрана, без никога да получават възможността да се превърнат в железни пръти на клетка (с изключение на един – мета-навик, а именно „навика да си сменяме навиците“). Препоръчително е нищо да не се прегръща силно от потребителя; нищо не налага да участваме в нещо чак до смъртта си, никакви нужди не могат да бъдат разглеждани като напълно удовлетворими, никакви желания не могат да се смятат за върховни. Трябва да има условие „преди поставянето на следващия подпис“, прикрепен към каквато и да било клетка за вярност и каквото и да било обвързване. От значение наистина е само променливостта, вградената във всеки ангажимент временност; тя значи повече от самото обвързване, на което впрочем не е позволено да превишава времето, необходимо за потребяването на обекта на желанието (или по-скоро времето, което е достатъчно, за да изчезне желанието за този обект).

Че всяко потребление изисква време, е пагубно за потребителското общество – и главното притеснение за продавачите на потребителските стоки. Има естествен резонанс между стремителното издигане на „сега“-то, за което са допринесли скъсяващите времето технологии и логиката на ориентираната към потреблението икономика. Колкото повече напредва последната, толкова повече потребителското удовлетворение се скъсява и става моментно: и то в двоен смисъл. Очевидно стоките за потребление трябва да носят непосредствено удовлетворение, което не изисква усвояване на умения и дълга сериозна подготовка; но удовлетворението трябва също така да свърши – „навреме“, т. е. в момента, когато времето,

необходимо за потреблението, е изчерпано. А това време трябва да бъде сведено до самия минимум.

Необходимата редуция на времето се постига най-добре, ако потребителите не могат да задържат вниманието си или да фокусират своето желание върху каквото и да било обект задълго, т. е. ако те са нетърпеливи, поривисти и неспокойни, и отгоре на всичко лесно възбудими, и също толкова лесно губещи интерес. Културата на потребителското общество е главно култура на забравянето, а не на ученето. Наистина когато очакването е изведено от желанието и желанието – от очакването, консуматорската възможност на потребителите може да бъде разпростряна далеч отвъд границите, установени чрез каквито и да било природни или придобити нужди. Също така не е необходима физическата трайност на желаните обекти. Традиционното отношение между нуждите и тяхното удовлетворение е преобърнато: обещанието и надеждата за удовлетворение предшестват нуждата, чието удовлетворение е обещано и ще бъде винаги по-интензивно и привлекателно, отколкото би било според съществуващата нужда.

В действителност обещанието е толкова по-привлекателно, колкото е по-малко позната нуждата. Много забавно е да преживееш нещо, за което не си знаел, че съществува, а добрият потребител е любител на приключенията. Понеже за него не удовлетворяването на нуждите е мъчително; мъчителността на желанията, които досега не са били изпитвани или за които не се е предполагало, че ги има, прави обещанието така изкусително.

Видът потребител, роден и отгледан вътре в обществото на потребители, е най-язвително описан от Джон Керъл, който използвайки Ницщевата казуистична, но все пак пророческа карикатура на „последния човек“ (вж. книгата на Керъл *Азът и душата: една социология на модерния Запад в търсенето на смисъл*) пише:

Етосът на това общество обявява: Ако се чувствате зле, яжте!.. Потребителският рефлекс е меланхоличен и предполага, че физическото неразположение има формата на празно, плоско, студено чувство и се нуждае да се изпълни с топли, дълбоки, витални неща. Разбира се, те не непременно са храни – както е при Битълс, които храните карат „да се чувстват

вътрешно щастливи“. Утоляването на жаждата е пътят към спасението – потребявай и се чувствай добре!... Налице е също така безпокойството, манията за постоянната промяна, движение, различие – да стоиш, значи да умреш... Потребителството е следователно социалният аналог на психопатологията на депресията с нейните едновременно съществуващи, но взаимноизключващи се симптоми на обезсилност и невъзможност да заспиш.

За потребителите от потребителското общество да си в движение – да търсиш нещо и да не го намираш, или по-точно все още да не го намираш, не е физическо неразположение, а обещание за блаженство; може би то е самото блаженство. Потребителското търсене е вид пътуване с очаквания, които превръщат пристигането в проклятие. (Морис Бланшо отбелязва, че отговорът е злощастие на въпроса; ние можем да кажем, че удовлетворението е злощастие на желанието). Не толкова алчността да се придобива и притежава, не натрупването на богатство в материалния, осезаем смисъл, колкото възбудата от новото и безпрецедентното усещане е името на потребителската игра. Потребителите са преди всичко и най-вече хора, трупаци усещания; те са колекционери на нещата само във второстепенен и производен план.

Марк Тейлор и Еза Сааринен казват същественото: „желанието не желае удовлетворение. Напротив, то желае желание“⁵ – желанието на предполагаемия потребител от каквото и да било ранг. Перспективата на желанието, което е задоволено и изчезва, перспективата да останеш, без нищо в ползрението, което да възкръсва, или със свят, в който няма какво да бъде желано, би бил най-зловещият от ужасите на предполагаемия потребител (и разбира се, на търгуващите с кошмарите на потребителя).

За да увеличат способността си да потребяват, на потребителите не трябва никога да се разрешава почивка. Те трябва да бъдат винаги будни и в готовност, постоянно изкушаващи отново и оставащи така в състояние на никога неувяхваща възбуда – а също в състояние на неизчезващо подозрение и постоянно недоволство. Примамките, които ги карат да преместват вниманието си, трябва да утвърждават подозрението,

докато обещава път към задоволството: „Вие смятате ли, че изобщо е необходимо да видите? Вие още нищо не сте видели!“

Често се казва, че потребителският пазар съблазнява своите потребители. Но за да направи това, на него са му необходими потребители, които искат да бъдат съблазнявани (точно както за да командва своите работници, шефът на предприятието се нуждае от дисциплиниран екип, със здраво вкоренено постоянство в следването на командите). При правилно действащото потребителско общество потребителите активно се стремят да бъдат съблазнявани. Техните дядовци, производителите, са живели от едно затягане на дупките на колана до друго. Внуците потребители също, с тази разлика, че живеят от едното удоволствие до другото, от едното изкушение до другото, от подушването на едно вкусно парченце до търсенето на друго, от глътването на една примамка на зарибяването до следващата – всяко удоволствие, изкушение, мръвчица, примамка е нова, различна и във все по-голяма степен улавя вниманието в сравнение със своите предшественици.

За напълно развития, зрял потребител да се действа така, е дълг, задължение; все пак това „задължение“, този интериоризиран натиск, тази невъзможност да си живееш живота по някакъв друг начин се разкрива за потребителите маскирано като свободно упражняване на волята. Пазарът може вече да ги е избрал като потребители и така да е отстранил тяхната свобода да пренебрегват неговите ласкателства; но при всяко успешно посещение на пазара потребителите имат пълното право да смятат, че именно те, може би дори единствено те командват. Те са съдиите, критиците и избиращите. Те могат, на всичкото отгоре, да откажат подкрепа на всяка от безкрайно възможности, които са им предоставени. С изключение на възможността да избират между тях, т. е. на възможността, която вече не е избор и възможност.

Тъкмо комбинирането на потребителите (постоянно жадни за нови удоволствия и с бързо доскучаващите им удоволствия, които вече имат) и на света, преобразуван във всички те си измерения – икономическото, политическото и личностното – според калъпа на потребителския пазар (и подобно на пазара, готов да обслужва и да променя своите атракционни с все по-нарастваща скорост) заличава всички фиксирани пъте-

показатели (направени от стомана, от бетон или въплъщение единствено на авторитета) от картата на света на отделния индивид и от очертаването на жизнените пътища. Наистина в живота на потребителя пътуването вероятно е много по-приятно от пристигането. Пристигането има този неприятен мирис на края на пътя, този горчив вкус на монотонността и стагнацията. Трябва да се плати за всяко нещо, от което потребителят – предполагаемият потребител – преживява и за което живее, смятайки го за смисъл на живота. За да се наслади на най-доброто, което този свят предлага, може да прави всичко с изключение на едно: да извика като Гьотевия Фауст: „О, миг, поспри, ти тъй си сладък. Завинаги остани!“

Потребителят е човек, който се премества от място на място и е принуден да се мести.

Местим се разделени

Дори най-умелите и придирчиви майстори на изкуството да се избира все пак не избират и не могат да изберат едно нещо – обществото, в което се раждат; така че всички ние се местим, независимо дали искаме или не. Във всеки случай никой не ни пита за нашите чувства.

Захвърлени в огромното открито море без навигационни диаграми и с потънали шамандури, чиито означения едва се виждат, ние имаме само две възможности, които са ни останали: можем да се радваме на смайващите перспективи на новите открития или да треперим от страх, че ще се удавим. Другата възможност, която обаче не е реалистична, е да потърсим светилище в някакво сигурно пристанище; но човек може да се обзаложи, че това, което изглежда спокойно небе днес, скоро ще бъде модернизирани и тогава карането за развлечение, разходката за удоволствие или пренаселеното море ще заместят използването на разпространената лодка със скорости. Третата възможност, която не е така достъпна, независимо коя от двете други възможности е избрана или става съдба на моряка, зависи в не малка степен от качеството на кораба и от навигаторските умения на моряците. Колкото по-мощен е корабът, толкова по-малко основание има за страх от приливите и отливите, както и от морските бури. Но не всички кораби са добри за морски условия. Колкото по-големи

разходи изисква свободното мореплаване, толкова повече съдбата на моряците се поляризира и разделението на полюсите става по-голямо. Това, което е приятно приключение с добре екипирана яхта, може да се окаже опасен капан за малката лодчица. В крайна сметка разликата между двете е разликата между живота и смъртта.

Всеки може да бъде захвърлен в ролята на консуматор, всеки може да поиска да бъде потребител и да се отдаде на удоволствията във възможностите, които този начин на живот му предлага. Да желаеш, не е достатъчно; да направиш желанието наистина желано и така да извлечеш наслада от него, означава да имаш основателна надежда, че си близо до желания обект. Тази надежда, която някои хора не без основание си създават, е празна илюзия за много други. Всеки от нас е обречен на живота, в който смисълът е да се избира, но не всеки от нас има средствата да избира.

Като всички други познати ни общества, постмодерното, консуматорско общество е разслоено. Да се отграничи едно общество от друго, е възможно чрез измеренията, по които то стратифицира своите членове. Измерението, според което тези „горе“ и тези „долу“ са подредени в обществото на потреблението, е тяхната *степен на подвижност* – тяхната свобода да избират къде да бъдат.

Една от разликите между тези „отгоре“ и тези „отдолу“ е в това, че първите могат да оставят вторите след себе си – но не и обратно. Съвременните градове са места за „апартейд с обратен знак“: тези, които могат да си го позволят, напускат мръсотията и убогостта на областите, където тези, които не могат да си позволят преместването, са прилепнали. Във Вашингтон апартейдът с обратен знак вече е осъществен; в Чикаго, Кливланд и Балтимор – почти. Във Вашингтон няма никаква дискриминация на пазара на жилища. И все пак има невидима граница, простираща се по 16-а улица на запад и по реката на северозапад – граница, която тези, останали отвъд, са достатъчно умни никога да не прекрочват. Повечето от възрастните, останали зад невидимата, но все пак твърде осезаема граница, никога не са виждали централен Вашингтон с всичкото му великолепие, показност, елегантност и изтънчени удоволствия. В техния живот тази централна част на града

не съществува. За границата не се говори. Жизнените възприятия са така отчетливо различни, че не е ясно какво обитателите на двете страни биха могли да си кажат едни на други, къде биха могли да се срещнат и да спрат, за да си поговорят. Както Лудвиг Витгенщайн отбелязва: „Ако лъвовете можеха да говорят, ние нямаше да ги разбираме.“

И друга разлика. Тези „отгоре“ са доволни, че пътуват през живота, следвайки желанията на сърцето си, да набелязват и да избират своите цели в съответствие с радостта, която те донасят. Тези „долу“ очакват отново и отново да бъдат изхвърлени от мястото, където по-скоро биха предпочели да останат. (През 1975 г. имаше 2 милиона хора, принудени да емигрират, за които се грижеше Висшата комисия на ООН за бежанците. През 1995 г. имаше 27 милиона.) Ако те не се преместят, най-често мястото се изплъзва под краката им, така че те при всички случаи се чувстват в движение. Ако те поемат по пътищата, което е по-често срещаният случай, тогава тяхната крайна цел ще бъде избрана от някой друг; тя рядко е радостна и не защото ще им донесе радост, е била избрана. Те могат да заемат съвсем негодно за обитаване място, което с удоволствие биха изоставили – но няма къде другаде да отидат, тъй като никъде другаде не са желани и не им е позволено да разпнат палатка.

Визите за влизане постепенно отмират в целия свят. Но не и паспортният контрол. Последният все още е необходим – може би повече отвсякога, – за да се избегне объркването, което неиздаването на визи може да създаде: да се отделят тези, за чието удобство и улеснение при пътуването визите са премахнати, от онези, които трябва да изчакат – което означава да не пътуват първи. Днешното комбиниране на анулирането на визите за влизане и засилването на контрола върху имиграцията има дълбоко символично значение. То може да се вземе като метафора за новото, зараждащо се разслоение. Остава голямото факт, че днес „достъпът до глобалната подвижност“ се е издигнал до най-важният сред стратифициращите фактори. Той също така разкрива глобалното измерение на всяка привилегия и обезправеност, но на местно равнище. Някои от нас се радват на новата свобода на движението „без хартиите-документи“. На другите не е позволено да стоят неподвижни поради същата причина.

Всички хора могат днес да се скитат – фактически или въображаемо, – но има бариера между преживяванията, които възникват съответно на върха и на дъното в измерението на свободата, която е трудно да се прескочи. Модният термин „номад“, използван без ограничения от всички съвременници на постмодерната ера, е във висша степен подвеждащ, защото скрива под гланца дълбоките различия, отделящи двата типа опит и прави всяко подобие между тях формално и изкуствено.

В действителност поляризираните светове, разделени от горе до долу според зараждащата се йерархия на подвижността, се различават рязко. Те също така стават все по-затворени един за друг. За първия свят, света на глобално подвижните, пространството е загубило своето свойство да ограничава и може лесно да бъде преодоляно както фактически, така и „във възможност“. За втория свят реалното пространство бързо се затваря. Това е светът на локално обвързаните, на тези, които са изключени от движението и следователно са принудени да понасят пасивно каквото и да се случи. Те могат да бъдат посетени в местността, към която са привързани. Този вид обезправеност става още по-мъчителна поради натрапващата се медийна показност при завоюването на пространството и поради „виртуалната достъпност“ на разстоянията, които си остават упорито непостижими в не-виртуалната действителност.

Съкращаването на пространството разрушава потока на времето. Обитателите на първия свят живеят в несекващо настояще, преминавайки през редица епизоди, които са хигиенично изолирани от тяхното минало, както и от тяхното бъдеще. Тези хора са постоянно заети и постоянно „нямат време“, тъй като никой момент от времето няма дължина – преживяване, което е сходно с това за времето „изпълнено докрай“. Хората, заселени в противоположния свят, са превити под бремето на изобилното, излишно и безполезно време, което те няма с какво да изпълнят. В тяхното време „нищо не се случва“. Те не „контролират“ времето – но и те не са под негов контрол, за разлика от своите предшественици, подчинени на безличния ритъм на времето, във фабриката: пристигане на работното място, напускане на работното място. Те могат само да убиват времето, както то бавно ги убива.

Постоянно живеещите в първия свят живеят във *времето*;

пространството не е важно за тях, тъй като прескачането на всяко разстояние е мигновено. Именно това преживяване Жан Бодрияр капсулира в своята представа за „хиперреалността“, където виртуалното и реалното вече не са отделени, тъй като и двете в една и съща степен споделят или изпускат „обективността“, „външно съществуващото“, „властта да се наказва“, която Емил Дюркем нарежда сред признаците на всяка реалност. Обитателите на втория свят, обратно, живеят в *пространството*: тежко, изплъзващо се, непостижимо, подчиняващо времето и запазващо го извън контрола им. Тяхното време е празно; в тяхното време „нищо не се случва“. Само виртуалното, телевизионното време има структура – разписание, програма. Останалата част от времето монотонно изтича. Останалото време идва и си отива, без да предявява изисквания и сякаш без да оставя следи. Неговите моменти се появяват внезапно, без предизвестие и без покана. Нематериални и леки, ефимерни, без нищо да ги изпълва със смисъл и така да им придава тежест; времето няма власт над това изцяло реално пространство, в което обитателите на втория свят са затворени.

За жителите на първия свят – все по-космополитичния, надтериториален свят на глобалните бизнесмени, на управителите на глобалната култура или на глобалните учени, държавните граници са изтрити, както и са пренебрегнати от световната търговия, финансите и капитала. За жителите на втория свят стените, издигнати от контрола над имигрантите, от законите за жителството, за „чистите улици“ и „нулевата толерантност“, стават все по-високи. Пропастите, отделящи ги от желаните от тях места на мечтаното спасение, стават все по-дълбоки, а същевременно всички мостове още при първия опит да се мине по тях се оказват вдигнати. Първите пътуват по свое желание, доволни са от своето пътуване (особено ако пътуват в първа класа или използват частен самолет); те са поканени или подкупени да пътуват, така че са посрещани с усмивки и отворени обятия. Вторите пътуват тайно, често нелегално, понякога заплащайки повече за претърпаната четвъртокласна зловонна и негодна за далечно плаване лодка, отколкото другите плащат за позлатения лукс на бизнескласата; тях ги гледат с начумерени погледи и ако нямат късмет,

ги арестуват и тутакси ги депортират, щом пристигнат.

Преместването през света срещу света, който се премества

Културните/психологическите последици от поляризацията са огромни.

Лари Елиът в *Гардиан* от 10 ноември 1997 г. цитира Дайан Койле, автор на *Безтегловният свят*, който се разпростира да говори за удоволствията, които новият прекрасен електронен компютъризиран гъвкав свят на високи скорости и подвижност предоставя на неговата личност. „За хора като мен, добре образования и добре платен икономист и журналист с предприемачески дух, новата гъвкавост на пазара на труда в Обединеното кралство осигурява чудесни възможности.“ Но след няколко параграфа същият автор признава, че за „хората без подходяща квалификация, адекватни семейни ресурси или достатъчно спестявания нарастващата гъвкавост се втвърдява, за да бъде експлоатирана по-пълно от работодателите...“.

Койле пита дали неотдавнашното предупреждение на Лестър Туроу и Робърт Райх относно нарастващата заплаха на социалното разделение – увеличаващото се разделение в САЩ между „богатия елит, потънал зад охраняваните резиденции“ и „безработното обедняващо мнозинство“ – трябва да се взема насериозно от всички тези, къпещи се в лъчите на новата британска трудова гъвкавост...

При едно от своите далечни пътувания Агнес Хелър си спомня срещата си с жена на средна възраст, служителка в международна търговска фирма, която говори на пет езика и притежава три апартамента на три различни места.

Между многото места тя постоянно е в движение и винаги напред-назад. Тя прави това сама, а не като член на общност; много хора действат като нея... Видът култура, в която участва, не е култура на определеното място; тя е културата на времето. Това е културата на абсолютното настояще.

Нека я съпроводим в нейните постоянни пътешествия от Сингапур до Хонконг, Лондон, Ню Хемпшир, Токио, Прага и т. н. Тя отсяда в един и същ хотел от веригата Хилтън, яде едни и същи сандвичи за обяд или ако иска, яде китайска храна в Париж и френска – в Хонконг. Тя използва едни и същи

факсове, телефони, компютри, гледа едни и същи филми и обсъжда едни и същи проблеми с едни и същи хора.

Агнес Хелър, самата тя като много от нас обикаляща кълбото, лесно установява емпатична връзка с преживяващата на своята анонимна компаньонка. Тя добавя *pro domo sua*: „Дори чуждите университети не са чужди. След като някой е чел лекция, може да очаква едни и същи въпроси в Сингапур, Токио, Париж или Манчестър. Те не са чужди места, нито пък са дом.“ Компаньонката на Агнес Хелър няма дом – но от това не се чувства бездомник. Където и да е в момента, тя се чувства удобно. „Например знае къде е електрическият ключ; знае менюто предварително; разчита жестовете и алюзиите; разбира другите без много приказки.“⁶

Джеръми Сийбрук си спомня друга жена – Мишел – от съседната община:

На петнадесет години нейната коса беше един ден червена, на другия – руса, след това – черна, после – вързана с африкански вързулки, а след това фризирана, след което изправена, а тогава подстригана късо така, че прилепваше към скулите... Нейните устни бяха алени, после лилави, после черни. Нейното лице бе приказно бяло, а после оцветено в прасковен цвят, след това стана бронзово, като че ли беше излято от метал. Преследвана от мечти за бягство, тя напусна дома си на шестнадесет, за да живее със своя приятел, който беше на двадесет и шест...

На осемнадесет тя се върна при своята майка с две деца... Приседна на спалнята, която беше напуснала три години по-рано; избелелите снимки на вчерашните попзвезди все още гледаха втрещено от стените. Тя каза, че се чувства на сто години. Беше опитала всичко, което животът би могъл да ѝ предложи. Нищо различно вече не беше останало.⁷

Спътницата на Хелър живее във въображаем дом, от който не се нуждае. Поради което няма значение, че той е въображаем. Познатата на Сийбрук осъществява въображаеми бягства от дома, който тя ненавижда като тъпашки реален. Виртуалността на пространството служи и на двете, но по различен начин и със съвсем различни резултати. За компаньонката при пътуването на Хелър, спомага да се разкъсат всякакви ограничения, които реалният дом може да наложи – да дематериализира пространството, без да се изложи на неудобствата и тре-

вогите на бездомните. За съседката на Сийбрук, която бяга от застрашителната и отблъскваща власт на дома, превърнал се в затвор, виртуалността на пространството разкъсва времето. Първото преживяване се взема за постмодерна свобода. Второто може по-скоро да се изпита като постмодерна разновидност на робството.

Първият опит е, парадигматично, този на туриста (няма значение дали целта на пътешествието е бизнеса, или удоволствието). Туристите стават скитници и поставят сладко-горчивите мечти на носталгията по дома над комфорта му – защото така искат; или защото смятат, че е най-разумната жизнена стратегия „при тези обстоятелства“; или защото са били съблазнени от истинските или въображаемите удоволствия в живота на търсача на силни усещания.

Не всички скитащи обаче са в движение, защото някои предпочитат да бъдат в движение, като стоят, без да се помръдват, и защото искат да отидат там, където отиват. Може би мнозина биха отишли на друго място или биха се отказали да недоволстват от живота на заедно скитащите – ако бъдат запитани, но никой не ги пита предварително. Ако те са в движение, така е, защото „стоенето у дома“ в свят, скроен според мярката на туриста, се преживява като унижение и изнурителен труд, а в далечна перспектива по никакъв начин не изглежда осъществима възможност. Те са в движение, защото са били принудени – най-напред са били духовно изтръгнати от мястото, което нищо не им обещава, чрез силата на изкушението или движението напред, които са твърде мощни и често твърде мистериозни, за да им се окаже съпротива. Те виждат положението си по най-различни начини, само не и като проява на свобода. Това са скитниците; тъмни скитащи луни, отразяващи лъчите на ярките туристически слънца и следващи безметежно планетарните им орбити; мутанти на постмодерната еволюция, чудовищата се отклоняват от прекрасните нови видове. Скитниците са ненужното разточителство на света, който се е посветил на туристическите услуги.

Туристите стоят или се движат според желанието си. Те напускат мястото, където нови неизпитани възможности приканват нанякъде. Скитниците знаят, че няма да стоят на едно и също място задълго, колкото и силно да е желанието им да

останат, тъй като където и да спират, няма шанс да бъдат някъде добре приети. Туристите се местят, защото смятат, че светът вътре в техния (глобален) кръгзор е непреодолимо привлекателен – скитниците се местят, защото смятат света вътре в своя (локален) кръгзор за непоносимо *негостоприемен*. Туристите пътешестват, *защото искат*; скитниците, *защото нямат друга поносима възможност*. Може да се каже, че скитниците са туристи, но не доброволни. Обаче понятието „турист, но не доброволен“ е противоречиво. Колкото повече стратегията на туриста е необходимост в свят, белязан от преместващи се стени и подвижни маршрути, толкова повече свободата на избора става плът и кръв за туриста. Привлекателността, поезията и дори възможността на туриста да живее биха изчезнали напълно без свободата да избира.

Това, което се прокламира днес като „глобализация“, е приведено в движение от мечтите и желанията на туристите. Нейният второстепенен ефект – страничен, но неизбежен – е преобразуването на много други хора в скитници. Скитниците са пътешественици, на които им е отказано правото да се превърнат в туристи. Не им е позволено нито да стоят на едно място (няма място, гарантиращо постоянство, няма край на нежеланата подвижност), нито да потърсят по-добро място.

Веднъж еманципиран от пространството, капиталът вече не се нуждае от странстваща трудова сила (когато той е най-еманципиран, когато е достигнал равнището на високите технологии, едва ли се нуждае от каквато и да било работна сила, подвижна или неподвижна). Така натискът да се премахнат последните бариери пред свободното движение на пари и на продуктите и информацията, носещи печалба, върви ръка за ръка с натиска да се копаят нови крепостни ровове и да се издигат нови стени (наричани различно – „имиграционни“ или „национални“ закони), чийто резултат е възпрепятстване на движението на хората без корени – на кръвта или на духа⁶. *Зелена светлина за туристите, червена светлина за скитниците*. Насилствената локализация осигурява възможността за естествен подбор на глоболизиращите ефекти. Широко отбелязаната и все по-заплашителната поляризация на света и неговото население не е просто външно, чуждо, досадно смущение на процеса на глобализацията; това е неговият резултат.

Без скитници няма туристи. Но туристите не могат да бъдат пуснати на свобода, без да бъдат вързани скитниците.

За добро или лошо – обединени

Скитникът е *alter ego* на туриста. Освен това той е и най-пламенният обожател на туриста – още повече поради факта, че няма никаква представа от истинските, но не много обсъждани неудобства в живота на туриста. Попитайте скитниците, какъв живот биха искали да изживеят, ако имат шанса да избират свободно – и ще получите доста точно описание на безоблачното щастие на туриста, както го показват по телевизията. Скитниците нямат други представи за добрия живот – никаква алтернативна утопия, никаква собствена политическа програма. Единственото нещо, което искат, е да им бъде разрешено да са туристи – както останалите от нас... В един свят, който не знае покой, туризмът е единствената приемлива, човешка форма на безпокойството.

Туризмът и скитникът са и двамата потребители. Късно-модерните или постмодерните потребители са търсачи на усещания и колекционери на преживявания; тяхното отношение към света е предимно *естетическо*: те схващат света като храна за чувствителността си – контекста на възможните преживявания (в смисъл на *Erlebnisse*, състояниие, което някой преживява, а не *Erfahrungen*, събития, които ни се случват – изначалната разлика, която се прави в немския език, но за съжаление е пропусната в английския – бел. авт.); те го картографират според случилите се преживявания. И двамата се вълнуват, привлечени или отблъснати от обещаните усещания. И двамата се наслаждават на света, както редовните посетители на музеи се наслаждават *tête-a-tête* на произведенията на изкуството. Това отношение ги обединява и ги уподобява един на друг. Това е вид сходство, което позволява на скитниците да се вчувстват в съдбата на туристите, в представите на туристите – и да желаят да споделят техния начин на живот; но това е и сходството, което туристите се опитват усърдно да забравят – макар че за голям техен ужас никога не могат напълно и истински да потиснат.

Както Джеръми Сийбрук напомня на своите читатели⁹, тайната на днешното общество се крие в „развитието на из-

куствено създаденото и субективно чувство на неудовлетвореност“ – след като „нищо не може да бъде по-застрашително“ за неговите основни принципи от „заявлението на хората, че са доволни от това, което имат“. Това, което хората наистина имат, поевтинява, бива очерняно и се смалвява от натрапчивото и прекалено видимо излагане на екстравагантните приключения на по-добрите: „Богатите стават обект на всеобщо възхищение“.

Богатите, които са показвани като героични личности, обект на всеобщо възхищение и образци на всеобщо подражание, някога бяха хората, които сами изковават съдбата си, чийто живот е модел за положителните резултати от етиката на труда и на разумността, към която тя строго и упорито се придържа. Случаят вече не е такъв. Обектът на възхищението вече е самото богатство – богатството като гарант за най-разкрепостен и разточителен начин на живот. Именно *това, което някой може да прави, а не това, което трябва да се направи или е вече направено*, има значение. Това, на което се възхищават, в личностите на богатите е тяхната чудна способност да избират съдържанието на своя живот, местата, където живеят, партньорите, с които споделят тези места – и да сменят всичко това, когато поискат, без никакво усилие; фактът, че те сякаш никога не стигат до точка, от която няма връщане, че няма видим край на техните превъплъщения, че тяхното бъдеще изглежда завинаги по-богато като съдържание и по-съблазнително от тяхното минало; и най-сетне, но не на последно място, че единственото нещо, което, изглежда, има значение за тях, е кръгът от перспективите, които богатството им може да открие. Всъщност тези хора, изглежда, се водят от естетиката на потребителството; показността на екстравагантния и дори фриволен естетически вкус, а не подчинението на етиката на труда или сухото, съдържано правило на разумността, тяхната изтънчена осведоменост, а не просто финансовият им успех са залегнали в сърцевината на тяхното предполагаемо величие и в основата на тяхното право да възхищават.

Сийбрук посочва, че „бедните не живеят в различна култура в сравнение с богатите. Те трябва да живеят в същия свят, който е измислен в полза на тези с парите. Тяхната бедност се утежнява от икономическия растеж, точно както се усилва от

рецесията и застоя.“ Всъщност рецесията означава повече бедност и по-малко ресурси; но растежът предшества бясното изложение на потребителски чудесии и така предвещава още по-голяма пропаст между желаното и реалното.

И туристът, и скитникът са превърнати в потребители, но скитникът е непълноценен потребител. Скитниците не могат в действителност да си позволят този изтънчен избор, за който се очаква, че потребителите ще осъществяват отново и отново; възможностите за потребление на скитниците са ограничени, както и техните ресурси. Тази грешка прави тяхната позиция в обществото зависима. Те нарушават нормите и подкопават реда. Те развалят удоволствието просто с присъствието си, те не смазват колелата на потребителското общество, не прибавят нищо към просперитета на икономиката, превърната в туристическа индустрия. Те са неизползваеми, в единствения смисъл на думата „използваеми“, за който човек може да се сети в общество на потребители или на туристи. И понеже са безполезни, те са също така и нежелани. Бидейки нежелани, те са изкупителните жертви и естествените обекти на опозоряване. Но тяхното престъпление е само желанието да живеят като туристите – липсват им обаче средствата да действат по свое собствено желание, както туристите правят това.

Но ако туристите разглеждат скитниците като противни, недостойни и агресивни, ако негодуват против тяхната нежелана компания, така е поради много по-дълбоки причини, а не поради мащаба на нашироко обсъжданите „обществени разходи“, необходими за запазването на живота им. Туристите изпитват ужас от скитниците до голяма степен поради същата причина, която кара скитниците да гледат на туристите като на свои „гуру“ и идоли: в общество на пътуващи хора, в пътуващото общество туризмът и скитничеството са двете страни на една и съща монета. Нека да повторим, че скитникът е *alter ego* на туриста. Линията, която ги разделя, е прекалено тънка и не винаги ясно очертана. Всеки може лесно да я прекоси, без да я забележи... Именно това много неприятно сходство прави толкова трудно да се реши кога точно портретът става карикатура, а нормалният и здрав екземпляр от вида се превръща в мутант и чудовище.

Сред туристите има някои „постоянни“ пътешественици, които са винаги в движение и са винаги уверени, че се движат в правилна посока и че да се движат, е именно това, което трябва да се прави; тези щастливи туристи рядко се тревожат от мисълта, че техните бягства могат да паднат до равнището на скитничеството. А има някои отчаяни скитници, които отдавна са развели бялото знаме и са загубили надежда, че някога ще се издигнат до ранга на туристи. Но между тези две крайности се намира една голяма част, основната част на обществото от потребители/пътници, които не могат да бъдат съвсем сигурни за своето моментно положение и още по-малко могат да бъдат сигурни, че то ще види светлината на следващия ден. Има толкова много бананови обелки и толкова много високи бордюри, в които човек може да се спъне. В края на краищата повечето работни места са временни, акциите могат да паднат, както и могат да се покачат. Уменията продължават да се обезценяват и заменят от нови и усъвършенствани умения, ценните качества, с които човек се гордее и обича, се превръщат в старомодни за нула време, луксозните квартали стават лъскави и просташки, партньорствата се създават просто до изместването им от нови, ценностите, които си заслужава да се преследват, и целите, в които си заслужава да се инвестира, минават и заминават... Така, както застраховката „живот“ не предпазва собственика на полицата от смърт, така и никоя от застраховките в начина на живот на туриста не го предпазва от пропадане до скитничеството.

Така че скитникът е кошмарът на туриста; „вътрешният демон“ на туриста, който трябва да бъде прогонван със заклинания, и то всекидневно. Още като види скитника, туристът потреперва – не от това, което е скитникът, а от това, в което туристът може да се превърне. Докато набутва скитника под черджето, прогонвайки просящите и бездомниците от улицата, отделяйки ги в отдалечено гето, от което не може да се избяга, настоявайки да бъдат прокудени или затворени, туристът отчаяно, но в крайна сметка неуспешно търси прогонването на собствените си стракове. Един свят без скитници ще бъде свят, в който Грегор Замза никога няма да се превърне в насекомо и туристите никога няма да се събудят скитници. *Свят без скитници – това е утопията на обществото.*

вотом от туристите. Голяма част от политиката в обществото на туристите – подобно на манията по „закона и реда“, криминализирането на бедността, периодичните удари по „паразитите“ и т. н. – може да се обясни като продължителен и упорит опит да се извиси обществената действителност, обратно на всички залагания, до равнището на тази утопия. Неочакваната пречка е в това, че животът на туристите нямаше да бъде и наполовина толкова забавен, ако ги нямаше скитниците, които да показват каква е алтернативата на този живот, единствената алтернатива, която обществото от пътуващи смята за реалистична. Пътят на туриста не е покрит с рози, а и розите, които бихме могли да открием там, цъфтят на изключително бодливи стъбла. Има много неудобства, които трябва да се изстрадат заради свободите на туриста: невъзможността за забавяне, несигурността, обграждаща всеки избор, рисковете, свързани с всяко решение, колкото и то да е обещаващо, и много други. Освен това наградата от избора има тенденцията да губи от своя ореол, когато човек е принуден да избира, а приключението губи голяма част от своята привлекателност, когато целият живот се превърне в поредица от приключения. Така че има доста неща, от които може да се оплаква туристът. Изкушението да се търси друг път към щастието, който не е този на туриста, никога не е прекалено далеч. То никога не може да изчезне, а само може да бъде избутано настрана и дори тогава – не за дълго. Именно същата тази гледка на скитника, от която туристите ги побиват тръпки, прави живота им поносим, превръща неговите неудобства в слаби дразнителни и позволява на изкушението да се промени така, че да бъде поставено на втори план.

Така парадоксално животът на туриста е поне поносим, дори радостен, тъй като често е навестяван от една и съща кошмарна алтернатива – тази на скитническото съществуване. По същия парадоксален начин туристите имат интерес да направят тази алтернатива толкова ужасна и отвратителна, колкото е възможно. Колкото по-малко апетитна е съдбата на скитника, толкова по-пикантни са туристическите странствания. Колкото по-лоша е участта на скитниците, толкова по-добра изглежда тази на туриста. Ако нямаше скитници, туристите щяха да ги измислят... Светът на пътуващите се нуж-

дае и от туриста, и от скитника, при това заедно – свързани в гордиев възел, който никой не знае как да развърже и изглежда, никой няма (или не търси) меч за да разсече.

И така ние сме в движение – туристите и скитниците, полутуристи/полускитници, каквито са повечето от нас в това наше общество на потребители/пътуващи. Нашите съдбини са по-тясно свързани, отколкото предполага туристът в своите занимания (доколкото те са трайни).

Но двете съдби и жизнен опит, с които тази драма е бременна, подсказват две съвсем различни възприятия за света, за болестите на света и начините да се лекуват – различни, но все пак сходни в своите несполуки, в тенденцията им да замазват мрежата на взаимната зависимост, която поддържа единия от тях така, както и противоположния.

От една страна, има идеология, оформена в представите на говорителите, изразяващи глобалните, сред които Джонатан Фрийдман изброява „интелектуалците, близки до медиите; самата медийна интелигенция; в определен смисъл, всички тези, които могат да си позволят космополитична идентичност“¹⁰; или по-скоро има мълчаливи допускания, че това, което прави тази идеология правдоподобна, е просто отказът да бъде поставена под въпрос: вид допускания, които Пиер Бурдийо описа неотдавна като *doxa* – „очевидност, която не се оспорва и е неоспорима“¹¹.

От друга страна, има действия на локалните и принудително локализираните, или по-точно на тези, които се опитват, с нарастващ успех, да подкарват своите политически салове с ветровете на гнева, духащ от четирите посоки на света. Сблъсъкът, който произтича оттук, не изглажда противоречията и не поправя нещата, които го задълбочават, насочвайки политическото въображение далеч от истинската причина за играта, в която и двете страни губят – всяка от тях сякаш по съвсем различни основания.

Фрийдман се присмива на езика на космополитичното дърдорене – всички тези мъгляви термини като „в промеждутъчността“, „трансцендентността“, „раз-единеността“ и т. н., които привидно правят нещо повече от това, да артикулират опита на тези, които вече са пуснали лодките си на свобода, тези „които вече са еманципирани“, които също биха артику-

лирали опита на още не-еманципираните, ако той нямаше тенденцията да си остава грозен и още-не-еманципиран в „ограничеността си“ и в своя „есенциализъм“. Този език има привилегията, особено поради своята специфична несигурност, да говори от името на „човешката природа“ или в името на „нашето общо бъдеще“. Обаче Фрийдман пита за кого

„тази културна транс-миграция е реалност? В трудовете на постколониалните лица, пресичащи границите, винаги поетът, художникът, интелектуалецът поддържат това разместване и го обективират в напечатаното слово. Но кой чете поезията и кои са другите видове идентификация, които се осъществяват в по-ниските етажи на социалната действителност?... Накратко, хибридите и теоретиците на хибридикацията са продукти на група, която се самоидентифицира и/или идентифицира света в такъв език, който не е резултат от етнографско разбиране, а е действие на самоопределянето... Глобалният, културно хибридният елит е съставен от индивиди, които споделят съвсем различен вид опит за света, но са свързани с международната политика, академичните среди, медиите и изкуствата.“

Културната хибридикация на глобалните може да бъде творчески и еманципиращ опит, но културното безсилие на локалните, рядко е такъв; разбираема е, макар че е за съжаление, склонността на първите да объркват двата вида опит и да представят собствените си разновидности на „нечиста съвест“ като доказателство за менталната недоброразположеност на вторите.

А за вторите – локализираните по-скоро по съдба, отколкото по избор – дерегулацията, безпътицата в обществените мрежи за осигуряване и принудителната индивидуализация на участта им предвещават съвсем различна участ и внушават съвсем различни стратегии. Ще цитираме Фрийдман отново:

Логиката, която се следва в съседските общности на ниските слоеве, е различна по природа от тази, по която се развиват високообразованите пътешественици през света на културната индустрия... Градската беднота, етнически смесеното гето е арената, която непосредствено не води до създаване на новите, явно хибридни идентичности. В периодите на глобална стабилност и/или експанзия проблемите на оцеляването са по-тясно свързани с територията и създаването на сигурно

местожителство. Класовата идентичност, идентичността на местното гето, преобладава...

Два свята, две възприятия за света, две стратегии.

И парадоксално е, че тази постмодерна действителност на дерегулирания/приватизирания/потребителския, глобализирания/локализирания свят намира само бледо, едностранно и изкривено отражение в постмодернисткия разказ. Хибридикацията и пропадането на есенциализмите, прокламирано от постмодерната възхвала на „глобализирания“ свят, са далеч от обхващането на сложността и острите противоречия, разкъсващи този свят. Постмодернизмът, една от многото представи за постмодерната реалност, просто артикулира опита на кастата на глобалните – кресливата, много влиятелна и слушана, но все пак относително тясна категория на надтериториалните и препускащите по света. Тя не взема предвид и не артикулира другите видове опит, които са също интегрална част от постмодерната сцена.

Войчех Бурзта, забележителен полски антрополог, така размишлява върху резултатите от това потенциално бедствено разкъсване на комуникацията:

Бившите периферии твърдо вървят по собствения си път, хвърляйки светлина върху онова, което постмодернистите казват за тях. А те – постмодернистите – са доста безпомощни, когато се сблъскват с реалността на войнстващия ислям, грозотата на колибите в Мексико сити, настаняването на черните в полуразрушени къщи в Южен Бронкс. Това са огромни покрайнини и не е ясно как могат да бъдат разбрани... Под тънкия слой на глобални символи, етикети и услуги ври казана на непознатото, от който не се интересуваме особено и за който всъщност можем да кажем много малко.¹²

„Перифериите“ от горния цитат най-добре се разбират според произхода им: както и всички онези безбройни места, които са дълбоко повлияни от „глобалните символи, етикетите и услугите“, макар и не по начина, предвиден от възхваляващите ги глобални. Перифериите в някакъв смисъл се простират около всички малки, духовно над-териториални, но физически здраво укрепени твърдини на „глобализирания“ елит.

Току-що споменатият парадокс води до друг: епохата на „съкращаването на времето и пространството“, на безпрепят-

ствения пренос на информация и мигновената комуникация е също така епоха на почти пълно комуникационно отделяне между образованите елити и *populus*. Първите („модернистите без модернизъм“), според сполучливия израз на Фрийдман, т. е. без универсализиращ проект, няма какво да кажат на вторите; нищо, което би се отразило в техните умове като ехо на собствения им жизнен опит и жизнени перспективи.

Бележки

¹Benedikt, M. *On cyberspace and virtual reality*. – In: *Man and Information Technology*, Stockholm, IVA, 1995, p. 42.

²Petrella, R. *Une machine infernale*. – *Le monde diplomatique*, June 1997, p. 17.

³Seabrook, J. *The Race of Riches: The Human Cost of Wealth*, Basingstoke, Marshall Pickering, 1988, pp. 15, 19.

⁴Weber, M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, London, George Allen & Unwin, 1976, p. 181.

⁵Taylor M. C., E. Saarinen. *Imagologies: Media Philosophy*, London, Routledge, n. d, Telerotics 11.

⁶Heller, A. *Where are we at home?* – *Thesis eleven*, 41, 1995.

⁷Seabrook, J. *Landscapes of Poverty*, Oxford, Blackwell, 1985, p. 59.

⁸Нека повторим, че спасяването на богатата част от Европа от наплива на бежанци в резултат на войната, според тогавашния секретар на Държавния департамент, беше решителният аргумент в подкрепа на намесата на САЩ във войната в Босна.

⁹Seabrook. *The Race for Riches*, pp. 163, 164, 168–169.

¹⁰Тези, както и следващите позовавания на Джонатан Фрийдман са извлечени от *Global crises, the struggle for cultural identity and intellectual porkbarreling: cosmopolitans versus locals, ethnics and nationals in an era of de-hegemonization*. – In: *Debating Cultural Hybridity*, London, Zed Books, 1997, pp. 70–89.

¹¹Bourdieu, P. *L'Architecte de l'euro passe aux aveux*. – *Le monde diplomatique*, September 1997, p. 19.

¹²Burszta, W. J. *Czytanie kultury*, Lodz, 1996, pp. 74–75.

ГЛАВА 5 ГЛОБАЛНИЯТ ЗАКОН, МЕСТНИТЕ РАЗПОРЕДБИ

Пиер Бурдийо казва, позовавайки се на изследване на друг френски социолог, че в САЩ:

„благотворителната държава“, учредена от морализиращото схващане за бедността, има тенденцията да се превърне в социална държава, която гарантира минимална осигуреност за средната класа и все повече в репресивна държава, противодействаща на резултатите от насилието, което произтича от увеличаването на риска в положението на голямата маса от населението, особено черното.¹

Това е само един пример – макар, както е признато, особено натрапчив и ефектен, като повечето американски разновидности на по-широкото, също така глобално явление на много по-общата тенденция да се ограничава останалото от първоначалната политическа инициатива, която все още се държи от бързо отслабващите ръце на националната държава, до проблема за закона и реда; проблем, който неизбежно се превежда в практиката обикновено като проблем за сигурното съществуване на някои хора и за цялата страховита и заплашваща сила, която законът има за останалите.

Бурдийо е писал цитираната статия, четена във Фрайбург през октомври 1996 г., като вид „доброжелателна реакция“ към изказване, което той е прочел в самолета. Въпросното изказване е било направено от Ханс Титмайер, президент на Германската федерална банка, като саморазбиращо се, почти формално, по начина, по който се говори за очевидни и банални истини, без да провокира никакво мръщение сред аудиторията или читателите. Титмайер казва: „днешният риск трябва да създаде условията, които ще допринесат за увереността на инвеститорите“. Той има намерение да определи отново и накратко, без много приказки, по начина, по който се говори